

Kolobarji, Obsegi in Polinomi

April 22, 2008

Definicija kolobarja

Algebrska struktura $(K, +, \cdot)$ je **kolobar**, če velja:

1. $(K, +)$ je Abelova grupa, njeno enoto označimo z 0 ;
2. $(K, \cdot)$ je polgrupa;
3. operacija $\cdot$ distribuira čez $+$, tj., za vse $a, b, c \in K$ velja:

$$a \cdot (b + c) = a \cdot b + a \cdot c \quad \text{in} \quad (b + c) \cdot a = b \cdot a + c \cdot a$$

Operacijam ”+” in ” $\cdot$ ” v kolobarju K rečemo **seštevanje** in **množenje**.

Kolobar K je:

- **Abelov** oz. **komutativen**, če je množenje komutativno;
- **kolobar z enico**, če je $(K, \cdot)$ monoid oz. obstaja element $1 \in K$ tako, da za vsak $x \in K$ velja:

$$1 \cdot x = x \cdot 1 = x$$

Zgledi:

- $\mathcal{T} = (\{0\}, +, \cdot)$ je najmanjši kolobar, imenujemo ga **trivialni kolobar**;
- **Kolobarji celih, racionalnih, realnih in kompleksnih števil:**

$$(\mathbb{Z}, +, \cdot), \quad (\mathbb{Q}, +, \cdot), \quad (\mathbb{R}, +, \cdot), \quad (\mathbb{C}, +, \cdot)$$

To so kolobarji z običajnim seštevanjem in množenjem;

- $(\mathbb{Z}_n, +_n, \cdot_n)$ je **kolobar ostankov po modulu n** ;
- $(n\mathbb{Z}, +, \cdot)$ je **kolobar večkratnikov naravnega števila n** ;
- $(\mathbb{R}^{\mathbb{R}}, +, \cdot)$ je **kolobar realnih funkcij**

$$\mathbb{R}^{\mathbb{R}} = \{f : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}\}$$

$$(f + g)(x) = f(x) + g(x)$$

$$(f \cdot g)(x) = f(x) \cdot g(x);$$

- $\mathcal{B} = (\mathcal{P}(M), +, \cap)$ je **Boolov kolobar**

$$A + B = A \setminus B \cup B \setminus A.$$

Delitelji ničā

Elementa $a, b \in K \setminus \{0\}$ sta **delitelja ničā**, če je $a \cdot b = 0$.

Zgleda:

- $2 \cdot_6 3 = 0$ torej sta 2 in 3 sta delitelja ničā v $(\mathbb{Z}_6, +_6, \cdot_6)$.
- $f, g \in \mathbb{R}^{\mathbb{R}}$ podamo takole:

$$f(x) = \begin{cases} 0, & \text{za } x \leq 0 \\ x, & \text{sicer.} \end{cases} \quad \text{in} \quad g(x) = \begin{cases} x, & \text{za } x \leq 0 \\ 0, & \text{sicer.} \end{cases}$$

Potem za vsak $x \in \mathbb{R}$ velja $f(x) \cdot g(x) = 0$. Torej, f in g sta delitelja ničā.

Kolobar K je **cel**, kadar je Abelov in je brez deliteljev ničā.

Aditivna potenca

Aditivno m -to potenco elementa a označimo z **ma** , tj.

$$ma = \underbrace{a + a + \cdots + a}_m$$

Potem pa velja:

$$(m + n)a = ma + na$$

$$m(na) = (mn)a$$

$$n(a + b) = na + nb$$

$$(mn)a \cdot b = (ma) \cdot (nb)$$

Absorpcijski element 0

Trditev 1 *V kolobarju je 0 absorpcijski element, tj. velja*

$$a \cdot 0 = 0 \cdot a = 0$$

Dokaz. Sklepamo takole:

$$a \cdot 0 = a \cdot (0 + 0) = a \cdot 0 + a \cdot 0$$

Podobno pokažemo, da je $0 \cdot a = 0$. □

Naloga 1 *Pokaži, da je 0 edini absorpcijski element.*

Odgovor:

Vprašanje 1 *Naj bo K kolobar z enico. Ali je lahko $1 = 0$?*

Odgovor:

Operacija $-$

Označimo z $-a$ inverz elementa a v grupi $(A, +)$. Operacijo " $-$ " definiramo takole

$$\mathbf{a} - \mathbf{b} := a + (-b).$$

Trditev 2 V kolobarju K velja:

1. $(-a) \cdot b = a \cdot (-b) = -(a \cdot b)$

2. $(-a) \cdot (-b) = a \cdot b$

3. $a \cdot (b - c) = a \cdot b - a \cdot c$

Dokaz. Iz $(-a) + a = 0$ sledi $(-a) \cdot b + a \cdot b = 0$ in tako dobimo, da je $(-a) \cdot b = -(a \cdot b)$. Podobno pokažemo drugi del prve enakosti.

V dokazu trditve 2 uporabimo dvakrat trditev 1 takole:

$$(-a) \cdot (-b) = -(a \cdot (-b)) = -(-(a \cdot b)) = a \cdot b.$$

Tretjo trditev pa dokažemo takole:

$$a \cdot (b - c) = a \cdot (b + (-c)) = a \cdot b + a \cdot (-c) = a \cdot b - a \cdot c.$$

□

Množica K^*

Naj bo K kolobar z enico. Element a je **obrnljiv**, če

$$\exists b \in K : a \cdot b = b \cdot a = 1.$$

Naj bo $\mathbf{K}^*$ množica obrnljivih elementov kolobarja K . Opazimo, da $0 \notin K^*$.

Trditev 3 Struktura $(K^*, \cdot)$ je grupa za množenje.

Obsegi

Kolobar K je **obseg**, če je $K^* = K \setminus \{0\}$, tj. vsak element iz K različen od 0, je obrnljiv.

Komutativen obseg je **polje**, tj. če v obsegu velja $a \cdot b = b \cdot a$ za vse a, b .

Problem 1 *Pokaži, da v poljubnem obsegu ni deliteljev nič.*

Rešitev:

Izrek 4 $(\mathbb{Z}_n, +_n, \cdot_n)$ je polje natanko takrat, ko je n praštevilo.

Dokaz. ($\Leftarrow$) Naj bo n praštevilo. Potrebno bo pokazati, da je vsak element iz $\mathbb{Z}_n \setminus \{0\}$ obrnljiv. To pa vemo iz DS I: enačba $ax = 1 + yn$ je rešljiva, tako bo $x \in \mathbb{Z}_n$ inverz za a .

($\Rightarrow$) Recimo, da je n sestavljeno število. Potem, je $n = a \cdot b$ za $1 < a, b < n$ in od tod sledi $a \cdot_n b = 0$ v $\mathbb{Z}_n$. Torej, a in b sta delitelja nič. Potem pa iz rešitve prejšnjega problema sledi, da $\mathbb{Z}_n$ ni obseg. $\square$

Vprašanje 2 *Kateri kolobarji iz prvega zglada*

$\mathcal{T}$ $\mathbb{Z}$ $\mathbb{Q}$ $\mathbb{R}$ $\mathbb{C}$ $n\mathbb{Z}$ $\mathbb{Z}_n$ $\mathbb{R}^{\mathbb{R}}$ $\mathcal{B}$

so obsegi oz. polja?

Odgovor:

Naloga 2 *V kolobarju $(\mathbb{Z}_{12}, +_{12}, \cdot_{12})$ reši sistem enačb:*

$$3x + 8y = 7$$

$$6x + 5y = 4.$$

Rešitev: Dobimo tri rešitve: $(1, 2)$, $(5, 2)$, $(9, 2)$.

Karakteristika kolobarja

Naj bo K kolobar z enico ter naj bo $r = \text{red}(1)$ v grupi $(K, +)$.

Karakteristika kolobarja K je

$$r(K) = \begin{cases} r, & \text{če je } r \text{ končno število;} \\ 0, & \text{če } r = \infty. \end{cases}$$

Zgledi: $\mathbb{Z}, \mathbb{Q}, \mathbb{R}, \mathbb{C}$ imajo karakteristiko 0, ker je $n \cdot 1 \neq 0$ za vse $n \in \mathbb{N}$.

Trditev 5 V kolobarju s karakteristiko r je $r \cdot x = 0$ za vsak $x \in K$.

Dokaz. Pokažimo takole:

$$\begin{aligned} r \cdot x &= \underbrace{x + x + \cdots + x}_r = 1 \cdot x + 1 \cdot x + \cdots + 1 \cdot x \\ &= \underbrace{(1 + 1 + \cdots + 1)}_r \cdot x = (r \cdot 1) \cdot x = 0 \cdot x = 0 \end{aligned}$$

□

Trditev 6 Naj bo K celi kolobar. Potem je karakteristika $r(K)$ bodisi 0 ali praštevilo.

Dokaz. Naj bo $r = r(K)$ sestavljeno število različno od 0, recimo $r = a \cdot b$ za $a, b \neq 0, 1$. Potem je $a \cdot b \cdot 1 = 0$ in od tod $(a \cdot 1) \cdot (b \cdot 1) = 0$. Ker $a \cdot 1 \neq 0$ ter $b \cdot 1 \neq 0$, dobimo, da sta $a \cdot 1$ in $b \cdot 1$ delitelja nič, kar je protislovje.

Izrek o končnih obsegih

Izrek 7 *Naj bo F končen obseg. Potem velja:*

(a) *F je komutativen*

(b) *$|F|$ je potenca praštevila*

(c) *grupa $(F \setminus \{0\}, \cdot)$ je ciklična*

(d) *Naj bo F_1 obseg in $|F_1| = |F|$, potem $F_1 \cong F$.*

Končnemu obsegu oz. polju s p^n elementi rečemo **Galoisovo polje reda n** in ga označimo z **$\mathbf{GF}(p^n)$** .

Polinomi

K je komutativen kolobar;

$K[X]$ je množica vseh polinomov s koeficienti iz K ;

Označimo s ”+” in ”·” običajno seštevanje in množenje polinomov;

Označimo z $\deg(p)$ stopnjo polinoma $p(x)$;

Zgled: Če v kolobarju $\mathbb{Z}_6[x]$ seštejemo ter zmnožimo polinoma:

$$p(x) = 2x^2 + 3 \quad \text{in} \quad q(x) = 3x + 1,$$

dobimo rezultat:

$$p(x) + q(x) = 2x^2 + 3x + 4$$

$$p(x) \cdot q(x) = 6x^3 + 2x^2 + 9x + 3 = 2x^2 + 3x + 3$$

V splošnem veljata naslednji neenakosti:

$$\deg(p + q) \leq \max\{\deg(p), \deg(q)\}$$

$$\deg(p \cdot q) \leq \deg(p) + \deg(q)$$

V primeru, da je kolobar cel oz. brez deliteljev nič, imamo zgoraj enačaja.

Trditev 8 *Pokaži, da je $(K[x], +, \cdot)$ kolobar.*

Dokaz.

Deljenje polinomov

Naloga 3 Naj bosta $f(x) = x^4 + x^3 + 2x + 2$ in $g(x) = x^2 + 4$ polinoma iz $\mathbb{Z}_5[x]$. Izračunaj količnik $q(x)$ ter ostanek $r(x)$ pri deljenju $f(x)$ z $g(x)$.

Polinoma $q(x)$ in $r(x)$ iz zgornjega primera imenujemo **količnik** in **ostanek** pri deljenju $f(x)$ z $g(x)$.

Opomba 1 Če je $\deg(g) > 0$, potem velja $\deg(r) < \deg(g)$!

Evklidov izrek za polinome

Izrek 9 Naj bo F polje in $f(x), g(x) \in F[x]$, kjer je $\deg(g) > 0$. Potem obstajata enolično določena polinoma $q(x), r(x) \in F(x)$ tako, da velja:

$$f(x) = q(x) \cdot g(x) + r(x) \quad \text{in} \quad 0 \leq \deg(r) < \deg(g).$$

Dokaz. Označimo s $q(x)$ in $r(x)$ koeficient ter ostanek pri deljenju $f(x)$ z $g(x)$. Očitno za tako podana $q(x)$ in $r(x)$ velja zgornja zveza.

Zdaj pokažemo, da sta $q(x)$ in $r(x)$ enolično določena. Če to ni res, potem obstajata $q'(x)$ in $r'(x)$, za katera velja

$$f(x) = q'(x) \cdot g(x) + r'(x) \quad \text{in} \quad 0 \leq \deg(r') < \deg(g).$$

Potem sklepamo, da je

$$(q(x) - q'(x)) \cdot g(x) = r'(x) - r(x)$$

Če $q(x) \neq q'(x)$, potem je leva stran polinom stopnje vsaj $\deg(g)$, desna stran pa polinom stopnje strogo manjše od $\deg(g)$, kar ni možno. Torej $q(x) = q'(x)$ in od tod $r(x) \neq r'(x)$.

Ničle polinoma

Element $\alpha \in K$ je **ničla** oz. **koren** polinoma $p(x) = a_n x^n + \dots + a_1 x + a_0$, če velja $p(\alpha) = a_n \alpha^n + \dots + a_1 \alpha + a_0 = 0$.

Trditev 10 Če je α ničla polinoma, potem obstaja polinom $q(x)$ tako, da je

$$p(x) = (x - \alpha)q(x).$$

Dokaz. Naj bo $p(x) = a_n x^n + \dots + a_1 x + a_0$. Ker je $p(\alpha) = 0$, sklepamo:

$$\begin{aligned} p(x) &= p(x) - p(\alpha) \\ &= a_n(x^n - \alpha^n) + \dots + a_1(x - \alpha). \end{aligned}$$

Iz znane zveze

$$a^n - b^n = (a - b)(a^{n-1} + a^{n-2}b + \dots + ab^{n-2} + b^{n-1})$$

sklepamo, da obstaja polinom $q(x)$ stopnje $n - 1$, za katerega velja

$$p(x) = (x - \alpha)q(x).$$

□

Posledica 11 Polinom $p(x) \in K[x] \setminus \{0\}$ stopnje n ima kvečjemu n ničel.

(Ne)razcepni polinomi

Polinom $p(x) \in K[x]$ je **razcepen** nad $K[x]$, če obstajata polinoma $p_1(x), p_2(x) \in K[x]$ tako, da

$$p(x) = p_1(x) \cdot p_2(x) \quad \text{in} \quad 0 < \deg(p_1), \deg(p_2) < \deg(p)$$

Polinomi, ki niso razcepni, so **nerazcepni**.

Vprašanje 3 Ugotovi, kateri od naslednjih polinomov so razcepni v $\mathbb{Z}_2[x]$:

- $x^2 + 1$
- $x^2 + x + 1$
- $x^3 + x + 1$
- $x^4 + x^2 + 1$

Velja: Vsak polinom stopnje 1 je nerazcepen.

Trditev 12 Naj bo $p(x) \in K[x]$ polinom stopnje 2 ali 3. Potem je $p(x)$ razcepen natanko takrat, ko ima ničlo.

Modulski polinomi

Ostanek pri deljenju polinoma $f(x)$ s polinomom $g(x)$ označimo z $f(x) \bmod g(x)$.

Naj bo $m(x)$ polinom stopnje n – **modulski polinom**

Naj bo $K^n[x]$ množica polinomov stopnje manjše od n , tj.

$$K^n[x] = \{p(x) \in K[x] : \deg(p) < n\}.$$

Vprašanje 4 Naj bo K končen kolobar z m elementi. Koliko elementov ima kolobar polinomov $K^n[x]$?

Odgovor:

Množenje $\cdot_m$ polinomov iz $K^n[x]$ definiramo takole

$$p(x) \cdot_m q(x) = p(x) \cdot q(x) \bmod m(x)$$

Zgled: Zmnoži $f(x) = x^2 + 2$ ter $g(x) = x^2 + x + 1$ v kolobarju polinomov nad $\mathbb{Z}_3$ po modulu $m(x) = x^3 + x + 1$.

Problem 2 *Pokaži, da je $(K^n[x], +, \cdot_m)$ kolobar.*

Rešitev:

Galoisova polja $\mathbf{GF}(p^n)$

Izrek 13 *Kolobar $(K^n[x], +, \cdot_m)$ nad poljem K je polje natanko takrat, ko je modulski polinom $m(x)$ nerazcepen.*

Zgled: Sestavi polje $\mathbf{GF}(4)$ tako, da vzameš $m(x) = x^2 + x + 1$ za modulski polinom.